

КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ "ПРОФЕСІЙНИЙ ІНТЕРЕС УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ"

У статті подано категоріальний аналіз проблеми формування професійних інтересів учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі фахової підготовки, встановлено взаємозв'язок між поняттями "мотивація", "мотив", "інтерес", "професійний інтерес". Сформульовано означення професійного інтересу як основної категорії дослідження.

У зв'язку з посиленням суспільних вимог до рівня освіченості, професіоналізму, конкурентоспроможності майбутніх фахівців на вітчизняному і світовому ринках праці, їх готовності до професійного саморозвитку і самовдосконалення зростає потреба наукового та науково-методичного обґрунтування проблеми формування професійних інтересів учнів ПТУ в процесі їх фахової підготовки з метою модернізації підготовки кваліфікованих робітників для різних галузей виробництва.

Проблема діяльності професійно-технічних закладів привертала увагу ряду дослідників. Різні її аспекти знайшли своє відображення у багатьох напрямках: розвиток та особливості професійного навчання (С. Батишев, Ф. Блинчевський, А. Найн, Н. Ничкало), розробка змісту, форм і методів виробничого навчання та виховання учнів ПТУ (М. Макієнко, С. Шапоринський), професійна підготовка учнів загальноосвітньої школи зарубіжних країн (Б. Мельниченко, Б. Омеляненко) та ін. Отже, проблема діяльності професійно-технічних закладів освіти та професійної підготовки робітничих кадрів охоплює широкий спектр питань. Проте проблема формування професійних інтересів учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі фахової підготовки на сучасному етапі розвитку профтехосвіти є практично не розробленою і потребує всебічного, комплексного вивчення. Одним із завдань у контексті дослідження зазначеної проблеми є уточнення педагогічної сутності базових понять.

У психолого-педагогічній літературі зустрічаємо такі тісно пов'язані між собою поняття, як "мотивація", "мотив", "інтерес". Окреслимо їх взаємозалежність.

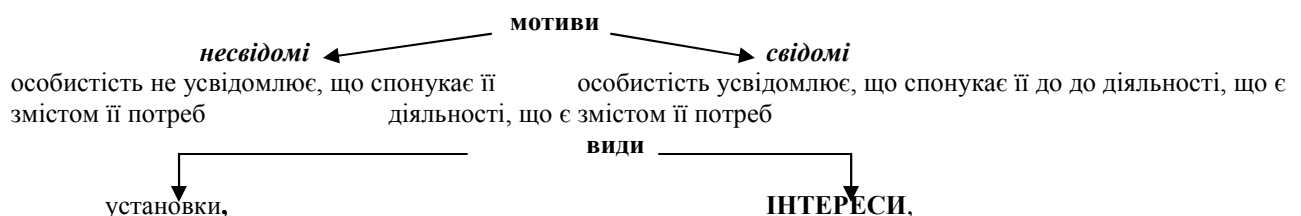
Термін **"мотивація"** використовується в сучасній психології у двох значеннях: як система факторів, що детермінують поведінку (потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення та ін.), і як характеристика процесу, який стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні. Оскільки нас цікавить сфера професійних інтересів, будемо використовувати поняття "мотивація" в першому значенні. Таким чином, під мотивацією будемо розуміти сукупність причин психологічного характеру, які пояснюють поведінку людини, її спрямованість і активність [1: 463].

У "Словнику іншомовних слів" термін **мотив** (фр. motif – 'рухаю') тлумачиться як спонукальна причина, привід до будь-якої дії; довід на користь чого-небудь [2: 324]. У психології сутнісну характеристику **мотиву** використовують у декількох значеннях. У "Психологічному словнику" під редакцією А.В. Петровського цей термін визначається як: 1) "спонукання до діяльності, пов'язане з задоволенням потреб суб'єкта". Таке визначення підтримується рядом авторів підручників з психології [3; 4; 5; 6]; 2) предмет (матеріальний чи ідеальний), який спонукає і визначає вибір спрямованості діяльності, заради якого вона здійснюється; 3) усвідомлювана причина, яка покладена в основу вибору дій і вчинків особистості [3]. Р.С. Немов мотивом називає стійку особистісну властивість, яка внутрішньо спонукає до здійснення певних дій [1]. У радянській психології (О.М. Леонтьєв, А.В. Запорожець) як загальний механізм виникнення мотиву розглядається реалізація потреб на шляху пошукової активності і тим самим перетворення її об'єктів у мотиви, тобто предмети потреб. Таким чином, розвиток мотиву відбувається через зміну і розширення кола діяльності, яка перетворює предметну дійсність. Джерелом розвитку мотивів є процес суспільного виробництва матеріальних і духовних цінностей [3].

Таким чином, термін "мотив" є більш вузьким поняттям, ніж термін "мотивація", оскільки мотивація виражає *систему* детермінуючих факторів (у тому числі мотивів), а мотив указує на *причину*, що спонукає до діяльності.

У педагогіці, залежно від досліджуваної проблеми, використовують відповідні психологічні тлумачення мотиву. Наприклад, у педагогічній професійно-технічній літературі **мотив**, згідно з О.С. Гребенюком, виражає спрямованість активності людини [7: 4]

Розглянемо деякі характеристики мотивів. Мотиви за способом сприймання поділяють на свідомі і несвідомі, кожен з видів має свої характеристики. Структуру мотивів (за М.В. Гамезом, І.А. Домашенко) представлено на схемі 1 [6: 61].

Схема 1. Структура мотивів за рівнем спрямованості

Зі схеми видно, що інтерес, як ключове поняття нашого дослідження, є компонентом свідомих мотивів. Зміст поняття **інтерес** не є чітко визначеним. Інтерес вивчається у різних галузях знань, у кожній з яких має свої характеристики і класифікації.

У "Філософському словнику" І.Т. Фролова (1981 рік) інтерес (лат. interest – мати значення) визначається як: 1) поняття, що характеризує об'єктивно значиме, необхідне для індивіда, колективу, класу, нації, суспільства в цілому; 2) породження об'єктивних соціальних умов, що визначають відповідну спрямованість волі і дії людей [8]. У перевиданому "Філософському словнику" І.Т. Фролова (2001 рік) термін **інтерес** означає "причину дій індивідів, соціальних спільнот (класу, нації, професійної групи), яка визначає їх соціальну поведінку" [9]. Згідно з "Психологічним словником" за ред. В.І. Войтка у філософії інтерес трактується як "об'єктивно зумовлений мотив діяльності суб'єкта" [10].

У філософському розумінні інтерес тієї чи іншої соціальної спільноти, перш за все, обумовлюється її станом у суспільстві, що, у свою чергу, залежить від економічних відносин. Інтерес спрямований не стільки на предмет задоволення, скільки на ті соціальні інститути, заклади, норми взаємовідносин у суспільстві, від яких залежить розподіл предметів, цінностей, що забезпечують задоволення потреб [9]. У філософській літературі при розв'язанні питання щодо класифікації інтересів виділяється декілька найбільш суттєвих ознак. Інтереси розрізняються за ступенем загальності (індивідуальні, групові, суспільні), за своєю спрямованістю (економічні, політичні, духовні), за характером суб'єкта (класові, національні), за ступенем усвідомленості (діючі стихійно і на основі розробленої програми), за можливістю їх здійснення (реальні і нереальні), за відношенням до об'єктивної тенденції суспільного розвитку (прогресивні, реакційні, консервативні) [9].

Згідно зі словником С.У. Гончаренка, у соціологічному контексті під інтересом розуміють об'єктивну причину діяльності суб'єкта (окремої людини, класу, суспільства), спрямованої на задоволення певних потреб [11: 130].

У психологічних словниках поняття "інтерес" (від лат. interest – важливий, значущий) розглядають як: 1) форму прояву пізнавальної потреби, що забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей діяльності і тим самим сприяє орієнтації, ознайомленню з новими фактами, більш повному і глибокому відображенню дійсності [12: 3]; 2) одну з форм спрямованості особистості: забарвлене позитивною емоцією зосередження уваги на певному феномені. Інтерес – прояв не тільки пізнавальної, але й інших потреб [13]; 3) одну з форм спрямованості особистості, забарвлену позитивною емоцією, пов'язану з проявом пізнавальної потреби [6]; 4) мотив або мотиваційний стан, який спонукає до пізнавальної діяльності [14], та ін.

У педагогічній довідниковій літературі досить часто використовують психологічні означення терміна "інтерес". Водночас у педагогіці термін "інтерес" розглядають як: активну спрямованість людини на той чи інший предмет або явище дійсності, пов'язану з позитивними емоціями ставлення до пізнання, до оволодіння тією чи іншою діяльністю [15]; спрямованість ставлень до пізнання і діяльності [18]; пізнавально-емоційне ставлення до діяльності [19]. Оскільки психологічний аналіз терміна "інтерес" широко використовується і в педагогічній науці, вважаємо за доцільне використовувати це поняття у психолого-педагогічному контексті. Використання поняття інтересу в авторській науковій педагогічній літературі можна представити в таблиці 1.

Таким чином, "інтерес" є складною і багатогранною категорією. Інтерес формується і розвивається в процесі різних видів діяльності: ігрової, навчальної, трудової, суспільної – і залежить від умов її життя, навчання і виховання. Отже, інтерес завжди має вибіркового характеру і відіграє виняткову роль у виконанні будь-якої діяльності людини. Він є одним з найбільш суттєвих стимулів нагромадження людиною знань, розширення її світогляду, підвищення пізнавальної активності, а також важливою умовою творчого ставлення до роботи й навчання.

Таблиця 1
Основні авторські підходи до визначення поняття "інтерес"

Основа тлумачення (інтерес це...)	Загальний зміст тлумачення
мотиваційний стан	- пізнавального характеру, який, як правило, не пов'язаний безпосередньо з якою-небудь однією, актуальною в певний момент часу потребою (Р.С. Немов)
емоційний вираз	пізнавальних потреб людини (М.І. Макієнко)
ставлення	- пізнавально-емоційне (О.І. Заболотнєв, К.Г. Ішбаєв) - пізнавальне до навколишнього світу і діяльності (М.Р. Щукін)
підвищений прояв уваги	до оволодіння спеціальними знаннями, уміннями, навичками, що задовольняють потреби, відповідають мотивам і супроводжуються позитивними емоціями (Б.Ф. Ведмеденко)

Інтересу притаманні певні характеристики. У психолого-педагогічній літературі існують декілька класифікацій інтересів. За С.Ю. Головіним [12], інтереси класифікуються за наступними ознаками: за

змістовністю, тобто за їх предметним віднесенням; за метою (непосередкований і опосередкований); за широтою предметного змісту; за глибиною, тобто за їх укоріненням в системі відношень потреб особистості; за стійкістю, яка виражається в тривалості його збереження і його інтенсивності. На думку С. Коваленко [15], інтерес можна систематизувати за такими **ознаками**: зміст; обсяг; стійкість; сила і дієвість.

Класифікацію інтересів, запропоновану М.В. Гамезом та І.А. Домашенко [6] представлено у вигляді схеми (див. схему 2)

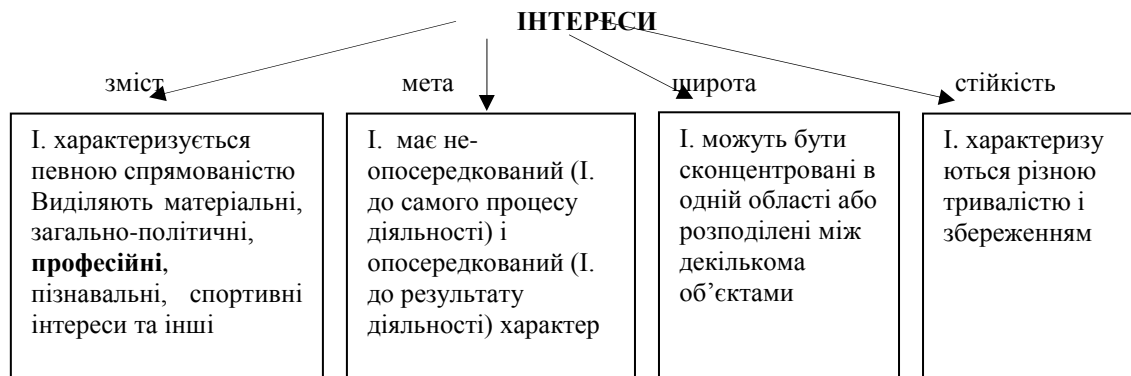

Схема 2. Класифікація інтересів

Таким чином, основні види інтересу в різних класифікаціях, представлених у педагогічній та психологічній літературі збігаються, що підтверджує доцільність використання поняття інтересу в психолого-педагогічному контексті і дає змогу використовувати в нашому дослідженні.

Оскільки інтерес характеризується певною спрямованістю, то за змістом виділяють такий вид інтересу, як **професійний** (див. схему 2). Зауважимо, що поняття **професійного інтересу** використовується, як правило, в педагогічній літературі. У словниках інших дисциплін, зокрема зазначених вище, цей термін не відзначено. Розкриємо зміст цього поняття.

Професійні інтереси (від лат. *profiteor* – оголошую своєю справою й *interest* – важливо) – це: спрямованість особистості на оволодіння обраною професією в процесі усвідомлення її суспільної і особистої значущості і привабливості [11: 130]; (-технічні) таке ставлення до праці і знань, яке виражається в спрямованості мислення, почуттів і волі до певної виробничої діяльності, до оволодіння глибокими знаннями, гнучкими вміннями і міцними навичками в певній діяльності [18: 292].

Професійний інтерес виражається в намірі глибше пізнати свою професію, у сумлінному ставленні до оволодіння професійними вміннями і навичками, у психологічній і практичній готовності працювати за обраною професією [11: 130]. У ряді інших форм мотивації, пов'язаних з перетворенням предмета діяльності, професійні інтереси за механізмами емоційного задоволення пов'язані не стільки з продуктом, чи результатом діяльності, скільки з процесом. Характерно, що їх задоволення не призводить до психологічного насичення, оскільки вони підтримуються самоціннісними переживаннями захоплення.

Взаємозв'язок понять "мотивація", "мотив", "інтерес", "професійний інтерес" представимо у вигляді схеми (див. рис.1)

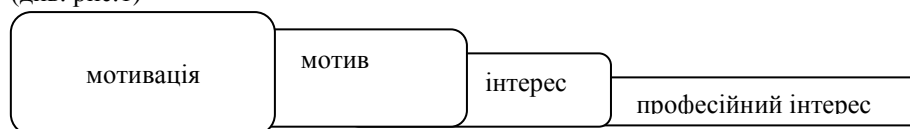

Рис.1. Взаємозв'язок понять "мотивація", "мотив", "інтерес", "професійний інтерес"

Оскільки мотивація являє собою сукупність мотивів, які спонукають людину до активної діяльності, а мотив – це спонукання до діяльності, пов'язане з задоволенням певної потреби, то, отже (див. рис.1), професійний інтерес будемо вважати елементом професійної мотивації й одним з мотивів навчально-виробничої діяльності.

Таким чином, у нашому дослідженні під професійним інтересом будемо розуміти мотиваційний стан, який спонукає особистість до певної виробничої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. – 3-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн.1. Общие основы психологии. – 688 с.
2. Словарь иностранных слов. – 10-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1983. – 608 с.
3. Краткий психологический словарь / Сост. Л.А. Карпенко; Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с.
4. Максименко С.Д., Соловйenko В.О. Загальна психологія: Навч. посібник. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.
5. Макарова Л.Л., Синельников В.М. Загальна психологія: методичні розробки семінарських занять: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 200 с.
6. Гамезо М.В., Домашенко И.А. Атлас по психологии: Информ. – Метод. материалы к курсу "Общ. психология": Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1986. – 272 с.
7. Гребенюк О.С. Формирование интереса к учебной и трудовой деятельности у учащихся средних профтехучилищ: Профпедагогика. – М.: Высш. шк., 1986. – 48 с.
8. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1981. – 445 с.

9. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М.: Республика, 2001. – 719 с.
10. Психологічний словник / За ред. члена-кореспондента АПН СРСР В.І. Войтка. – К.: Головне вид-во видавничого об'єднання "Вища школа", 1982. – 215 с.
11. Професійна освіта: Словник: Навч. посіб. / Уклад. С.У. Гончаренко та ін.; За ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вища шк., 2000. – 380 с.
12. Словарь психолога-практика / Сост. С.Ю. Головин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 976 с.
13. Бородовська В.Й., Патрик І.П., Яблонко В.Я. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові: Словник. – 2-ге видання. – К.: ВД "Професіонал", 2005. – 224 с.
14. Психологический словарь / Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Педагогика-Пресс, 1996. – 440 с.
15. Педагогічний словник / Редкол.: М.Д. Ярмаченко, І.А. Зязюн, В.М. Мадзігон, Н.Г. Ничкало та ін.; За ред. М.Д. Ярмаченко. – К.: Пед. думка, 2001. – 516 с.
16. Макиенко Н.И. Педагогический процесс в училищах профессионально-технического образования / Под редакцией И.Г. Коваленко. – Минск, "Вышэйш. школа", 1977. – 256 с.
17. Ведмеденко Б.Ф. Виховання інтересу: теорія, експеримент, методика занять. Монографія. – Київ-Чернівці, 2002. – 468 с.
18. Вопросы профессиональной педагогики: Учебное пособие / Под ред. члена-корреспондента АПН СССР М.Н. Скаткина. – М.: "Высшая школа", 1968. – 439 с.
19. Воспитание интереса учащихся начальных классов к учебным предметам: Межвузовский сборник научных трудов. – Уфа: Башкирский пединститут, 1985. – 83 с.

Матеріал надійшов до редакції 23.06. 2006 р.

Агапова М.Б. Категориальный анализ понятия "профессиональный интерес учащихся профессионально-технических учебных заведений".

В статье подается категориальный анализ проблемы формирования профессиональных интересов учащихся профессионально-технических учебных заведений в процессе профессиональной подготовки, устанавливается взаимосвязь между понятиями "мотивация", "мотив", "интерес", "профессиональный интерес".

Сформулировано определение профессионального интереса как основной категории исследования.

Agapova M.B. The categorial analysis of the concept "vocational school students professional interest".

The article analyses the problem of forming vocational school students' professional interests in the process of professional training; defines the interrelation between such concepts as "motivation", "motive", "interest", "professional interest". The definition of professional interest as the basic category of research is suggested in the article.